

دکتر علی تقوی

عزالیسم

در ادبیات داستانی ایران

سرشناسه	:	تقوی، علی، ۱۳۵۸ -
عنوان و نام پدیدآور	:	رنالیسم در ادبیات داستانی ایران / علی تقوی.
مشخصات نشر	:	تهران: پایا، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	:	۳۰۴ ص.
شابک	:	978-964-6748-66-8
وضعیت فهرست نویسی	:	فیبا
یادداشت	:	کتابنامه: ص. ۲۸۱.
یادداشت	:	نمایه .
موضوع	:	داستان‌های فارسی -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد
موضوع	:	Persian fiction -- 20th century -- History and criticism
موضوع	:	واقع گرایی در ادبیات
موضوع	:	Realism in literature
رده بندی کنگره	:	PIR۳۸۶۹/ت۷۹۹ ۱۳۹۷
رده بندی یوبی	:	۸۴۳/۶۲۰۹
شماره کتابشناسی ملی	:	۵۴۰۴۹۴۲

ناشر پایا

رنالیسم در ادبیات داستانی ایران

نویسنده: دکتر علی تقوی

طراح جلد: سید ایمان نوری نجفی

چاپ نخست، ۱۳۹۸

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت ۴۵۰۰۰ تومان

چاپ و صحافی: پایا

www.nashrepaya.ir

@payapublication

نشانی: تهران، میدان فاطمی، خیابان جویبار، کوچه نور بخش، پلاک ۳۲

تلفن: ۸۸۹۳۰۰۴۸ - ۸۸۹۳۰۰۴۶

این اثر به سفارش موسسه فرهنگی فرهیختگان معاصر تهیه و تنظیم شده است.

حق چاپ محفوظ و متعلق به ناشر است.

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۵
فصل نخست: مبانی و ساختار رئالیسم در ادبیات داستانی.....	۹
۱-۱ درآمدی بر رئالیسم.....	۹
۲-۱ رئال فلیسم فلسفی.....	۱۲
۳-۱ جنبش رئالیسم و ویژگی‌های شاخص آن.....	۱۶
۴-۱ نویسندگان رئالیست جهان.....	۲۳
۵-۱ انواع رئالیسم.....	۲۶
۱-۵-۱ رئالیسم: ابعاد و رالیسم آگاه.....	۲۶
۲-۵-۱ رئالیسم بورژوازی.....	۲۹
۳-۵-۱ رئالیسم انتقادی.....	۳۰
۴-۵-۱ رئالیسم روان‌شناختی.....	۳۲
۵-۵-۱ رئالیسم سوسیالیستی.....	۳۳
۶-۵-۱ رئالیسم جادویی.....	۳۶
۷-۵-۱ رئالیسم گروتسک.....	۳۹
۶-۱- پیوند رئالیسم و ناتورالیسم.....	۴۰
فصل دوم: نقد و تحلیل رئالیسم در ادبیات داستانی ایران.....	۴۵
۱-۲ تجربه‌های نخستین (۱۲۷۴-۱۳۰۰).....	۴۵
۲-۲ جدال رئالیسم و رمانتیسم (۱۳۰۰-۱۳۲۰).....	۴۷
۳-۲ رشد و گسترش رئالیسم (۱۳۲۰-۱۳۳۲).....	۵۱
۴-۲ رئالیسم و سال‌های سکوت (۱۳۳۲-۱۳۴۰).....	۵۷
۵-۲ رئالیسم در ساحت‌های گوناگون (۱۳۴۰-۱۳۵۷).....	۶۱
۶-۲ رئالیسم در ادبیات داستانی پس از انقلاب اسلامی (۱۳۵۸-۱۳۷۰).....	۷۰
۱-۶-۲ رئالیسم در ادبیات داستانی انقلاب اسلامی.....	۷۳
۲-۶-۲ رئالیسم در ادبیات داستانی جنگ و دفاع مقدس.....	۸۲

۱۰۸.....	۳-۶-۲ رنالیسم در ادبیات داستانی اقلیمی و روستایی
۱۲۴.....	۴-۶-۲ رنالیسم در ادبیات داستانی شهری
۱۴۳.....	فصل سوم: واکاوی رنالیسم در پانزده رمان رنالیستی
۱۴۳.....	۱-۳ چشم‌هایش؛ بزرگ علوی
۱۴۸.....	۲-۳ شوهر آهوخانم؛ علی محمد افغانی
۱۵۴.....	۳-۳ تنگسیر؛ صادق چوبک
۱۵۹.....	۴-۳ نفرین زمین؛ جلال آل احمد
۱۶۳.....	۵-۳ سو شون؛ سیمین دانشور
۱۶۹.....	۶-۳ ماهیه؛ احمد محمود
۱۷۵.....	۷-۳ جاج خالی سلوچ؛ محمود دولت‌آبادی
۱۸۹.....	۸-۳ کلیدر؛ محمد رسول‌آبادی
۲۰۶.....	۹-۳ داستان يك سه احمد سعید
۲۱۵.....	۱۰-۳ زمین سوخته؛ احمد سعید
۲۲۵.....	۱۱-۳ رازهای سرزمین من؛ رضا ارمین
۲۳۲.....	۱۲-۳ زمستان ۶۲؛ اسماعیل فصیح
۲۴۱.....	۱۳-۳ طوبی و معنای شب؛ شهرنوش پارسا
۲۴۹.....	۱۴-۳ اهل غرق؛ منیر وروانی‌پور
۲۵۷.....	۱۵-۳ سال‌های ابری؛ علی اشرف درویشیان
۲۶۹.....	پسگفتار
۲۷۹.....	فهرست منابع
۲۹۳.....	نمایه

پیشگفتار

برای مطالعه درست و هدفمند سیر ادبیات داستانی معاصر ایران، بی‌گمان باید آن را از جوانب مختلف، به‌ویژه از لحاظ تأثیر مکاتب ادبی بررسی کرد و سنجید. یکی از مکانی‌ها که در ایران، از سوی نویسندگان، بسیار استقبال شد، رئالیسم یا واقع‌گرایی است. برخی از نویسندگان از همان نخست آثار خود، شیوه و روش رئالیستی را برای نگارش برگزیدند و بهترین آثار خود را در این اسلوب پدید آوردند و برخی از دیگر نویسندگان نیز با وجود گرایش به مکتب‌های ادبی دیگر مانند رمانتسم، سمبولیسم و سوررئالیسم، در برخی از آثار داستانی خود، به رئالیسم گرایش یافتند و آثار ماندگاری را به مخاطبان عرضه کردند.

در نقد و تحلیل رئالیسم در ساحت ادبیات داستانی معاصر، باید به این موضوع توجه داشت که رئالیسم همواره متناسب با اوضاع خاص هر دوره‌ای، دگرگونی‌هایی را در ساختار خود پذیرا شده است. بنابراین، شاید در عصر حاضر نیز کمتر بتوان داستان یا رمانی رئالیستی دقیقاً منطبق با اسلوب نویسندگان نیمه دوم سده بیستم یافت. پس، افزون‌بر آنکه برخی از نویسندگان به مکاتب ادبی‌ای غیر از رئالیسم گرایش دارند، نویسندگان رئالیست نیز خواه‌ناخواه پاره‌ای از مؤلفه‌های سایر مکاتب ادبی را متناسب با بافت و ساختار کلی آثار داستانی خود به‌کار می‌گیرند.

در پاسخ به پرسش‌هایی نظیر عوامل مؤثر در گرایش نویسندگان ایرانی به رئالیسم در ادبیات داستانی کدام است؟ نقش و کارکرد عناصر داستانی در رمان‌ها و داستان‌های رئالیستی چگونه است؟ انواع رئالیسم در ادبیات داستانی ایران کدام است؟ و دیگر

پرسش‌های نهفته در آنها، در فصل نخست پژوهش حاضر، به مبانی و ساختار رنالیسم در ادبیات داستانی پرداخته شد. در این فصل، با نهایت ایجاز و بهره‌مندی از منابع موجود، تلاش شد تصویری جامع از رنالیسم و انواع آن در ادبیات داستانی عرضه شود. یکی از مکتب‌های ادبی که در پاره‌ای از موارد شباهت بسیار به رنالیسم دارد، مکتب ناتورالیسم است. پس برای آنکه حد و مرز کار به‌درستی بازشناخته شود، بخش پایانی این فصل، به ناتورالیسم و نوع ارتباط و پیوند آن با رنالیسم اختصاص یافته است.

فصل دوم، به نقد و تحلیل رنالیسم در ادبیات داستانی ایران، از نخستین آثار تا سال ۱۳۷۰ اختصاص یافته است. نویسنده در این فصل ضمن پیش چشم داشتن اوضاع و احوال سیاسی و اجتماعی مهم‌ترین آثار رنالیستی این دوره را مورد واکاوی قرار داده است.

ادبیات داستانی ایران پس از انقلاب اسلامی، با توجه به اوضاع خاص سیاسی و اجتماعی و وقوع رویدادهای بزرگی چون انقلاب و جنگ، در بسیاری از حوزه‌ها از جمله ادبیات اقلیمی و روستایی، ادبیات انقلاب و دفاع مقدس متأثر از رنالیسم است. بنابراین برخی از نویسندگان رنالیست با تجربه بهترین آثار داستانی خود را در دوره زمانی ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۰ پدید آورده و بسیاری از نویسندگان جوان نیز نخستین داستان‌ها و رمان‌های خود را در فضاهایی رنالیستی عرضه داشتند. بنابراین از آنجا که به ادبیات داستانی این دوره از این منظر کمتر پرداخته‌اند، در بخش ششم از فصل دوم، طی پنج جستار، به نقد و تحلیل رنالیسم در ادبیات داستانی دوره مزبور پرداخته شده است. جستار اول، به بیان کلیاتی درباره ویژگی‌های ادبیات داستانی پس از انقلاب اختصاص یافته است. سپس در چهار جستار دیگر، به نقد و تحلیل جایگاه رنالیسم و میزان تأثیر و حضور آن در جریان‌های اصلی داستان‌نویسی این دوره، یعنی ادبیات داستانی انقلاب اسلامی، ادبیات داستانی جنگ و دفاع مقدس، ادبیات داستانی اقلیمی و روستایی و ادبیات داستانی شهری پرداخته شده است.

فصل پایانی کتاب، به نقد و تحلیل پانزده رمان برگزیده رئالیستی اختصاص یافته است. در این فصل تلاش بر آن بوده است رمان‌های شاخص رئالیستی همراه با نمونه‌هایی از متن آنها نقد و داوری دقیق و موشکافانه شود.

هرچند تاکنون پژوهش‌های بسیاری درباره ادبیات داستانی نوین ایران صورت گرفته است، دامنه تحقیقات در حوزه رئالیسم در ادبیات داستانی ایران محدود است و آن چند پژوهش صورت گرفته در قالب کتاب، پایان‌نامه و مقاله نیز بیشتر درباره بخش‌ها یا دوره‌های محدودی از ادبیات داستانی ایران پیش از انقلاب است و به ادبیات داستانی پس از انقلاب کمتر پرداخته شده است.

یکی از مهم‌ترین پژوهش‌های صورت گرفته درخصوص ادبیات داستانی ایران، کتاب صدسال داستان نویسی در ایران نوشته حسن میرعبادینی است. نویسنده در بررسی و تحلیل داستان‌ها و رمان‌های نویسندگان معاصر ایران، در پاره‌ای از موارد به نوع رویکرد نویسندگان به مکتب‌ها، ادبیات و سبک‌ها، در طول دهه‌های مختلف از جمله سال‌های پس از انقلاب نیز پرداخته است. قهرمان شیری نیز در مکتب‌های داستان‌نویسی در ایران، ضمن توجه به اقلیم‌های گوناگون داستان‌نویسی در ایران، به نقد و تحلیل چند تن از سرآمدان داستان‌نویسی آن اقلیم نیز پرداخته است. دیگر اثری که به بررسی برخی از متون داستانی ادبیات معاصر در چند عنوان و موضوع خاص پرداخته است، کتاب گزاره‌هایی در ادبیات معاصر ایران نوشته علی تسلیمی است که موضوع رئالیسم را در کنار مکتب‌های ادبی و میزان توجه نویسندگان به این مکتب‌ها، کمتر مورد توجه نویسنده برده است. حسین پاینده نیز در مجلد اول کتاب داستان کوتاه در ایران که به داستان‌های رئالیستی و ناتورالیستی اختصاص یافته است، پس از نقد و بررسی ساختار رئالیسم و ناتورالیسم در ادبیات و هنر، به واکاوی و تحلیل دقیق برخی از داستان‌های کوتاه نویسندگان ایرانی پرداخته است. دیگر اثر قابل ذکر، کتاب واقع‌گرایی در ادبیات داستانی معاصر ایران، نوشته فدوی الشکری است. نویسنده در این اثر، پس از ذکر مقدمات بسیار در تعریف داستان و رمان و انواع آنها، به بیان کلیاتی درباره مکتب رئالیسم روی آورده و سپس، با

وجود وسعت شمول عنوان کتاب، فقط به بررسی سه اثر چشم‌هایش، مدیر مدرسه و همسایه‌ها پرداخته است.

بنابر آنچه گفته شد، ضرورت نقد و تحلیل ادبیات داستانی ایران از منظر رنالیسم، به‌ویژه در مقطع زمانی پس از انقلاب، بیش از پیش احساس می‌شود. بی‌تردید این‌گونه بررسی‌ها و داوری‌ها درباره‌ی زوایای گوناگون ادبیات داستانی ایران، می‌تواند در نگارش و تدوین روشمند سیر تاریخی و تحلیلی ادبیات داستانی کارآمد و مؤثر باشد.

در پایین جا دارد از استاد ارجمند جناب آقای دکتر احمد خاتمی که همواره مشوق و راهنمایم در امور پژوهشی بوده‌اند و همچنین از جناب آقای مهندس صادق خاتمی، مدیر محترم انتشارات سایا که چاپ و نشر کتاب را عهده‌دار شده‌اند، سپاسگزاری نمایم و قدردان زحماتشان باشم.